

BUTLLETÍ BIBLIOGRÀFIC

EL DIÀLEG ENTRE FE I CULTURA DURANT ELS ANYS NORANTA

Aquest Butlletí bibliogràfic es proposa de presentar i valorar algunes de les publicacions aparegudes entre 1991 i 1996 sobre l'anàlisi de la nostra societat, el seu present i el seu futur, la situació de la fe cristiana i les propostes que diverses persones o institucions han fet a fi d'anar construint un cristianisme que respongui a les noves situacions canviants. Es tracta d'algunes obres que hem considerat significatives i que, vistes en el seu conjunt, poden donar una visió suficientment completa de la qüestió.

El tema objecte d'aquest butlletí és un dels més importants que té plantejats el cristianisme actual. El cardenal Paul Poupard, president del Pontifici Consell de la Cultura, presenta l'estat de la qüestió d'aquesta manera:

«Nascuda d'una simbiosi cultural entre el pensament grec, el dret romà, la saba cristiana empeltada sobre l'olivera jueva, i les múltiples aportacions ibèriques, itàliques, gal·les, celtes, germàniques i eslaves, l'Europa de la cristiandat no solament s'ha fragmentat entre confessions diverses i imperis antagonics; a poc a poc, des del Renaixement, el pensament, entroncant amb els seus orígens pagans, s'ha distanciat en gran mesura de la inspiració evangèlica. La raó s'ha considerat obligada, per tal d'assegurar els seus drets, a alliberar-se de la fe. Esdevinguts de mica en mica estrangeres l'una a l'altra, la raó i la fe s'han vist mútuament afeblides en un combat contra natura. Els avatars d'aquesta confrontació són presents en totes les memòries. N'hi haurà prou d'evocar l'*Aufklärung*, la filosofia de la Il·lustració, l'Enciclopèdia, la Revolució Francesa, l'idealisme alemany, l'empirisme anglès, el cientisme i el positivisme, el nacionalisme en totes les seves formes, i en el nostre temps els dos germans enemics: el nazisme i el marxisme-leninisme, l'un i l'altre igualment i profundament ateus. Europa encara no ha guarit d'aquests enfrontaments sagnants. La societat europea sencera n'ha quedat profundament ferida i afeblida. L'Església d'avui, com despertant-se d'un llarg malson, es troba davant d'un paisatge profundament canviat, amb sospites transformades en indiferència i amb ressentiments canviats en escepticisme» (*La inculturació de la fe i les mutacions del nostre temps*, [Quaderns Fundació Joan Maragall 23], Barcelona, 1994, p. 24).

I. *On som i quin és el futur de la nostra societat*

1. AA.VV., *El món cap on anem*, editat per Jordi NADAL, (Documents 23), Vic, Eumo editorial, 1994, 265 pp.

Aquest llibre publica les deu conferències d'un cicle organitzat pel Programa d'Estudis Catalans «Joan Maragall». L'editor explica així el problema i el propòsit del llibre: «A les acaballes del segon mil·lenni, el crepuscle de les ideologies troba un complement inesperat en el declivi de les idees. El que semblava un alliberament amenaça de convertir-se en el més humiliant dels esclavatges. La situació hauria d'inquietar-nos. Lliure d'ideologia, l'ésser humà recupera la facultat de pensar per compte propi. Orfe d'idees, l'home queda a mercè d'uns fets que és incapaç de comprendre» (p. 7). L'objectiu del llibre és plantejar-se alguns dels grans problemes actuals, mesurar-ne l'abast i tractar d'explicar-los.

X. Rubert de Ventós parla dels nacionalismes, els quatre factors que hi intervenen i que generen els diversos tipus de nacionalismes (primaris, inductors, derivats i reactius). Anna Cabré desenvolupa la seva coneguda tesi que els canvis demogràfics provocaran un excés d'homes en edat núbil i, per tant, una recuperació del valor matrimonial i de la natalitat. I. Sotelo fa unes interessants conjectures sobre el futur d'Europa en base al projecte de la Unió Europea, que el veu com una situació delicada i incerta a causa de la mala situació de l'Est i la crisi del model econòmic de l'Oest. F. Savater repeteix les conegudes tesis sobre l'ètica de l'amor propi. J. Arango opina que el flux migratori des del Sud cap a Europa en els pròxims anys no s'ha de pensar en termes d'invasió. V. Pérez Díaz desenvolupa d'una manera una mica abstracta el tema de la societat civil i l'esfera pública i A. Nieto analitza la presència a Espanya d'un «estament privilegiat» i modern, de gran poder econòmic, cultural i polític. A. Mas-Colell defensa que el creixement econòmic és desitjable i possible davant el repte de la pobresa. J. R. Sánchez Ron fa un repàs del futur de la ciència i la tecnologia i en descobreix l'ambigüitat. R. Margalef afirma que és molt difícil fer prediccions ecològiques, perquè l'univers és obert i ho permet gairebé tot.

El conjunt del llibre fa pensar, obre horitzons, és bàsicament positiu sobre el futur, tot i que fa veure les ambigüitats del present i del que podem esperar.

2. Francesc ROCA, *Per comprendre el futur*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill, 1994, 206 pp.

Aquest interessant llibre vol recollir, classificar i examinar les diverses teories actuals sobre el futur i, amb rigor científic, descobrir les tendències emergents. A la base del llibre hi ha l'afirmació que «el nostre futur és... el resultat de la nostra acció humana. I l'acció humana es basa en la 'visió del món del futur' que tinguin els homes. (...) Si som capaços de tenir idees 'positives' actuarem positivament. Si amaguem el cap sota l'ala ens exposem a greus perills, però si només veiem els perills és ben possible que acabim realitzant-se... L'única sortida és analitzar críticament tota la literatura científica existent sobre les tendències -diversíssimes i contradictòries- del present» (p. 12).

El llibre té dues parts: teoria i fets. La primera s'inicia amb l'afirmació que hi ha unanimitat en el fet que està emergint una nova societat, que estem en una gran transició. La dificultat ve de voler assenyalar-ne els trets i d'indicar-ne el futur. Hi ha tota mena de teories: creixement lineal, exponencial, cíclic, esglaonat, logístic i discontinu (pp.

101-119). En la segona part, els fets, podem destacar l'anàlisi de les tres fases del segle XX: 1914-1945 (inestabilitat); 1945-1973 (auge); 1974... (crisi del model de 1945). Sembla que som al final de la Gran Recessió i que hi ha indicis de l'inici d'una nova era. L'autor dedica un llarg espai a analitzar els signes que el fan pensar així (pp. 149-174). El segle XX apareix com una continuació, ampliada, dels processos iniciats en els segles XVII i XVIII. «Per una banda, el Segle XX és una continuació i una ampliació del programa il·lustrat. Per altra banda, presenta fractures internes enormes: dues guerres totals..., ascens i caiguda de les utopies totalitàries, crisis alimentàries..., possibilitat pràctica d'autodestrucció (...); es projecten totes les llums de la Il·lustració i, alhora, tot el fracàs de la utopia liberal... No hi ha una articulació coherent entre els dos macroprocessos. (Això) provoca una certa sensació de desconcert» (pp. 183-184).

En el segle XXI, segons l'autor, hi ha cinc probabilitats: 1) continuació de l'actual dislocació; 2) anar vers una situació més harmònica on o bé triomfi la Il·lustració o bé 3) es consolidi el model de ruptura; 4) és possible, també, la fusió dels segles XX i XXI en un nou paradigma; 5) també hi ha la possibilitat del «xoc de civilitzacions» defensat per Huntington.

L'obra es llegeix amb gust, dóna molt bona informació i té una cinquantena de quadres de gran utilitat.

3. Xavier ARBÓS i Àngel CASTIÑEIRA (edd.), *Perspectives de la modernitat avançada*, Barcelona, Centre d'Estudis de Temes Contemporanis-Enciclopèdia Catalana, 1994, 385 pp.

En la introducció del llibre i com a justificació Jaume Lorés diu que en la dècada dels vuitanta s'ha desenvolupat una actitud crítica en tres moments. Un primer moment, qüestionador de la raó com a fi, en el sentit de ser una modernitat crítica amb ella mateixa i coneixedora de les seves mancances. Un moment negador, com són el pensament feble, la raó cínica o el recurs a la ironia. I un moment avaluador, de balanç, que coincideix amb la finalitat del present volum. Es tracta de dinou perspectives que, des de diferents especialitats o angles, volen fer una diagnòstic sobre la modernitat actual.

J.-M. Domenach descriu algunes característiques de la modernitat i diu que romandran si hom està obert als altres. A. Estrada fa un recorregut històric pel procés de la modernitat des del segle XI fins a l'actualitat, per a concloure que no està en crisi sinó en una nova fase. Per a X. Arbós, la modernitat política s'inicia en el segle XVI, amb el naixement de l'estat modern. Des dels anys setanta i la caiguda del Mur de Berlín hi ha un canvi i s'acaba un capítol. S. Giner («Estructura social de la modernitat») creu que en els darrers decennis s'ha perdut l'optimisme perquè ha canviat la naturalesa dels problemes. La modernitat té avui tres apories: la raó irracional, la felicitat espúria i l'abundor escassa, així com també l'aporia llibertat/igualtat. C. Comas afirma que la pobresa dels països subdesenvolupats no és un problema d'atzar sinó d'egoisme dels rics moderns i ho il·lustra amb un extens estudi. P. Vilanova analitza les relacions internacionals i conclou que la societat internacional és un sistema desregulat (no té mecanismes ordenadors, com ara poder coercitiu). J. R. Capella («Modernitat i progrés») sosté que la modernitat es basa en el mite del progrés, en un perfeccionament gradual i interminable, però que fa poc s'ha posat en crisi i ha generat una percepció social de «malestar del present». Vist des del present, el futur apareix negre. Caldria «un canvi cultural que ha d'enterrar el concepte mateix d'allò que és 'progressista'... Què l'ha de succeir, és una cosa que no se sap» (p. 158).

A. Castiñeira, després de fer una anàlisi de les dues variants de la modernitat política (llibertat sense igualtat i igualtat sense llibertat) voldria per al futur una tercera via que conjumini les dues tendències. A. Castells espera una revifalla encara més forta del keynesianisme. S. Riera repassa el desenvolupament tecnològic des de 1945 i el relaciona amb la modernitat i la postmodernitat. J. Rovira examina l'estat de les ciències físiques i la biologia molecular. G. Amengual afirma que la modernitat porta a la secularització i que en aquest moment estem en una segona secularització, perquè es posen en dubte els mites de la primera (raó, ciència, Estat, ètica, progrés). El llibre s'acaba amb set escrits que complementen els dotze primers, sense fer aportacions gaire noves: C. A. Aguilera, marxisme; A. Broch, literatura; E. Nemoto, Japó; A. Cortina, individu i solidaritat; J. Conill, ètica; i R. Garaudy, islam i modernitat.

L'obra presenta una bona panoràmica i proporciona molts elements per a fer l'avaluació que es pretenia sobre la modernitat. Es troba a faltar un treball final de síntesi i d'avaluació global.

4. Alain Minc, *La nueva Edad Media. El gran vacío ideológico*, Madrid, Temas de Hoy, 1994, 317 pp.

Alain Minc es caracteritza pels seus treballs de prospectiva. En aquesta obra defensa que ens trobem al final d'un cicle i que entrem en una nova edat mitjana (NEM), en el sentit que després de tres segles de progrés i d'ordre iniciem una època que té les següents característiques: desapareixen els procediments polítics organitzats; les solidaritats es fan evanescents i etèries; es desdibuixen els centres; tot esdevé indeterminat, vague i indefinit; creixen les zones grises al marge de tota autoritat (màfies, corrupcions, etc.); es produeix una crisi de la raó i un renaixement d'ideologies primàries i de supersticions; hi ha un retorn a les crisis i als trencaments com a quelcom quotidià. Aquest panorama es completa amb un buit ideològic d'una magnitud desconeguda. Avui, amb l'enfermocament del comunisme, que ha arrossegat envers la socialdemocràcia, el liberalisme i la tecnocràcia, ens acostem al «zero ideològic».

Què cal fer?, es pregunta Minc. Afrontar el futur de manera provisional, sense cap concepció global, com un bricolatge, en base a cinc preceptes bàsics: el mercat inherent a la naturalesa de la societat, que caldrà incorporar a la cultura de la societat; la història no es repeteix mecànicament, però fabrica constants; una part cada vegada més gran de la realitat es resisteix al control de les institucions i dels Estats tradicionals; les situacions inestables tendeixen a degenerar per naturalesa; estem entrant en un món que ja no ens regalarà uns principis sòlids de cohesió. Es tracta, diu, d'un «pessimisme actiu», que consisteix en «l'esperança que tots aquests principis reunits ens permetin de fonamentar una acció en nom de tots els ressorts possibles de l'ànima» (p. 283).

La veritat és que una descripció tan negativa, propera al nihilisme, porta a una solució molt feble. L'últim capítol, «La ventaja francesa», mostra un centralisme, un jacobinisme i una autocomplaença que no s'adiuen amb el conjunt del llibre.

5. Marguerita RIVIÈRE, *La década de la decencia. Intolerancias «pret-à-porter», moralina mediática y otras indecencias de los años noventa*, Barcelona, Anagrama, 1995, 212 pp.

Aquest interessant i provocador llibre és fruit, segons l'autora, d'una triple

preocupació: el perquè de la fascinació del mal en la nostra cultura de la comunicació; el creixement del model fonamentalista laic del capitalisme ultraliberal i l'èxit actual d'una nova cultura puritana. «La novetat, avui, consisteix en el fet que, a través de l'àgora pública dels mitjans de comunicació, la nova ètica de la indecència envaeix totes les dimensions de la vida, convertida en la *nova decència*» (p. 18). Segons Rivière som en plena transició d'època, i podem anar cap a un nou renaixement o bé cap a un obscurantisme. Cal apostar, diu, per un nou humanisme.

L'obra descriu àmpliament els temes de la decència i el neopuritanisme, a fi de mostrar que «la maldat ha estat (en el nostre segle) quasi un sinònim d'intel·ligència, mentre que la bondat equivalia a pobresa d'esperit» (p. 201). Aposta, però, per un nou humanisme: una societat oberta, guiada per les relacions de confiança i de generositat; una societat atenta a l'harmonia, a la diferència, al respecte; un món que es pugui reconèixer en la seva pròpia realitat diversa; un futur en què el mal i el bé no surtin de pollaguera, i on les persones es mirin cara a cara i dialoguin tant com puguin, en la llengua que sigui, fins i tot per televisió: «En aquest futur, ni tan sols el neopuritanisme podrà ser el boc expiatori. Perquè la decència serà plural i controvertida» (p. 210).

II. *La nostra societat i el cristianisme. Realitats i perspectives*

6. Leonardo RODRÍGUEZ (ed.), *La fe interpelada. Jornadas de estudios y diálogo entre profesores universitarios (El Paular, 2 a 5 de junio de 1992)*, Madrid-Salamanca-Roma, Universidad Pontificia de Comillas-Universidad Pontificia de Salamanca-Colegio Español de San José (Roma), 1993, 382 pp.

Aquest volum recull les ponències i un resum de les posteriors discussions d'una trobada de professors d'universitat, en ocasió del centenari de la Universitat de Comillas i del Col·legi Espanyol de Roma i del cinquè centenari de la Universitat Pontificia de Salamanca. Consta de tres parts: «La ciència i la fe cristiana», «La societat futura i la fe cristiana» i «El pensament secular i la fe cristiana». En cada part es tracten dos temes, amb una ponència, una rèplica i el diàleg corresponent. Acaba amb un balanç general a càrrec de tres assistents.

Pel que fa a la ciència, exposa primerament «El projecte "genoma humà"» (I. Núñez de Castro), fent veure que són possibles tres reduccionismes: metodològic, epistemològic i ontològic o metafísic. Conclou dient que «el que és humà emergeix del que és biològic sense confondre-s'hi. Per a la comprensió del que és humà, el llenguatge biològic necessita estar enquadrat en un discurs capaç de comprendre tota la realitat humana» (p. 48). En la rèplica, J. R. Lacadena tracta els aspectes ètics de la biologia. El segon tema científic és «La nostra visió del món i les imatges de la ciència». A. Pérez de Laborda exposa per què les ciències de la natura no són contràries a la fe dels cristians. Diu finalment: «La ciència nega possibilitats a certes creences [...] No veig, no estic segur, ni de bon tros, que la ciència ens indiqui i ens digui que la creença en el Creador, en un Creador personal, sigui, des d'ella, irracional» (p. 100). M. García Doncel matisa algunes idees sense contradir les seves tesis de fons.

La segona part, sobre la societat, s'inicia amb el tema «La cultura emergent i la presència de l'Evangeli en la societat de fi de segle», a càrrec d'A. Tornos. Exposarà la societat del segle XXI i quins condicionaments se seguiran de cara a la presència de l'Evangeli i ho fa en quatre apartats: els desitjos o les necessitats, la racionalitat i els discursos, la institucionalització d'aquests discursos i, finalment, el nivell de la interacció

comunicativa. Es tracta més aviat d'un esquema interessant i útil, que cal omplir, que no pas d'un treball desenvolupat. E. Nasarre fa una història recent d'Europa. El segon tema social és l'economia, a càrrec de J. Velarde Fuertes, que exposa el naixement i canvis de l'estat del benestar, fins a arribar al moment actual, que necessita una nova etapa. J. R. Flecha fa una reflexió ètica sobre l'economia.

La tercera part, sobre el pensament secular, s'inicia amb el tema «L'ètica i els seus fonaments», a càrrec d'A. Hortal. Afirmar que hi ha tres fonaments que, a nivells diferents i complementaris, li semblen irrenunciables per a l'ètica: la raó i la dignitat humanes, la vida humana social i històrica en allò que té de moral, i Déu mateix, per a nosaltres el Déu i Pare de nostre Senyor Jesucrist. A. Cortina tracta de la moral cívica, de les ètiques filosòfiques que pretenen de fonamentar la moral cívica, i defensa l'ètica dialògica de mínims. El segon tema és «La nova racionalitat teològica», per O. González de Cardedal. En una llarga ponència de cinquanta pàgines exposa la racionalitat pròpia de la teologia, la seva relació amb la metafísica, la crisi i la glòria del pensament actual, la racionalitat teològica del Concili Vaticà II i del període posterior. La rèplica de J. Gómez Caffarena vol ser una mirada sintètica del tema.

Els tres balanços finals, a càrrec de J. M. Mardones, L. M. Armendáriz i L. Rodríguez, insisteixen en la utilitat d'aquest tipus de trobades i remarquen el canvi de la societat i el desafiament que això representa per a la fe cristiana. Es tracta, per tant, d'un llibre molt interessant i complet, útil per a adonar-nos d'on som, amb els interrogants i l'esbós de les respostes que es poden donar.

7. AA.VV., *Cristianismo y cultura en Europa. Memoria, conciencia y proyecto*, Madrid, Rialp, 1992, 263 pp.

També aquest llibre és el recull d'una vintena de ponències del simposi internacional celebrat al Vaticà, l'octubre de 1991, com a preparació del Sínode sobre Europa. La trobada volia aprofundir en les paraules del papa, pronunciades a Santiago de Compostela en l'any 1982: «La identitat europea és incomprendible sense el cristianisme; precisament en ell es troben aquelles arrels comunes, de les quals ha madurat la civilització del continent, la seva cultura, el seu dinamisme, la seva activitat, la seva capacitat d'expansió constructiva als altres continents; en una paraula, tot el que constitueix la seva glòria.»

Les cinc primeres aportacions tracten «Els fonaments d'Europa», com ara l'aristotelisme, l'autotranscendència, molts valors que després seran típics de la modernitat (llibertat, creativitat, inventiva), la idea de persona. Les cinc següents reflexionen sobre «La consciència d'Europa», especialment davant la prova del marxisme-leninisme i l'ateisme, la separació aberrant entre l'orient i l'occident europeu, i les conseqüències de la caiguda del Mur de Berlín. Cinc aportacions més desenvolupen «La cultura cristiana enfront del desafiament d'Europa». Volen detectar les tendències culturals actuals i la possible presència cristiana.

L'última part té cinc aportacions sobre «El projecte: la cultura, la nova evangelització i la unitat d'Europa». Defensa amb claredat i insistència la necessitat de la presència de Rússia per a l'edificació d'Europa (els dos pulmons). Insisteix en el fet que molts valors cristians estan arrelats a la cultura europea, de tal manera que, si no fos així, la cultura mateixa quedaria rebaixada. Per tant, la nova evangelització s'insereix en un fons històric molt important.

8. AA.VV., *Cristianismo y modernidad. Primer Foro Religioso Popular. 14-16 de mayo de 1993*, Vitoria, Madrid, Nueva Utopía, 1993, 292 pp.

Aquest volum, també col·lectiu, descriu les relacions i els problemes entre modernitat i cristianisme. Les idees de fons s'indiquen en les pàgines 12 i 13, i són les següents: no es comprèn per què s'han pogut oposar; s'examinen les causes; el Concili Vaticà II marcà un nou camí, malgrat que hi ha moviments conservadors que han volgut endarrerir el procés.

M. Fraijó fa un bon resum sobre les llums i ombres de la modernitat. J. García Roca desenvolupa les acusacions del catolicisme intransigent contra la modernitat, que són tres: la tesi de la perversitat radical, la tesi de la insignificància i la tesi del risc immens de la modernitat. J. A. Estrada exposa la relació dialèctica entre cristianisme i modernitat, des de l'inici d'aquesta fins avui dia. Conclou que «de la interacció d'ambdós i del curs històric d'aquesta dialèctica depèn, en gran part, no solament el futur d'Occident sinó el del món modern. Aquesta és la responsabilitat de les Esglésies a finals del segle XX» (p. 74). J. Lois, en «La modernitat vista des del Primer Món i des del Tercer Món», declara que les dues visions s'haurien de complementar. B. Forcano desenvolupa el tema de l'ateisme i el cristianisme en l'home contemporani. Des del meu punt de vista, les altres tres aportacions són més aviat comunicacions sobre la Comunitat Europea, la teologia de l'alliberament i la possibilitat d'una ètica mundial. De les taules rodones cal remarcar el resum dels fonamentalismes i les sectes actuals (pp. 185-219), i les dades sociològiques sobre el canvi religiós.

Es tracta d'un volum interessant que ofereix una visió general del tema, sense entrar en qüestions més concretes, com és el cas dels dos llibres descrits anteriorment.

9. LUÍS GONZÁLEZ-CARVAJAL, *Evangelizar en un mundo postcristiano*, Santander, Sal Terrae, 1993, 174 pp.

Aquest llibret vol ser un manual per a evangelitzadors d'avui. El primer capítol, «Un món post-cristià», tracta de la descreença de molts dels nostres contemporanis, en les seves diverses formes: ateisme, agnosticisme, neopositivisme i indiferència. Defineix especialment la indiferència com una marcada despreocupació envers el tema religiós; opina que seria una bona estratègia pastoral l'intent de fer passar de la indiferència a l'agnosticisme. El segon capítol exposa les causes de la descreença. D'una manera clara i concisa fa veure les seves arrels intel·lectuals (el cientisme, Feuerbach, Marx, Nietzsche, Freud, l'escàndol del mal), les psicològiques (la religió del pare, la pràctica irrellevància de Déu, la religió contra la felicitat, la manca d'experiència religiosa) i les sociològiques (la secularització, l'escàndol dels creients i la proliferació dels ídols). El capítol següent tracta de la nova evangelització, entesa com a nova força per comunicar l'Evangeli i no com una idealització de temps passats. Insisteix en l'evangelització mitjançant el testimoni personal i comunitari, la paraula i la transformació de la realitat. L'evangelització no serà «nova» pel fet d'evangelitzar una altra vegada, sinó perquè es fa de manera diferent. Per a Joan Pau II «és nova en el seu ardor» (segons González-Carvajal, en el sentit de viure el cristianisme al límit), «en els seus mètodes» (sense cap coacció social, refiats només de la força de Déu), i «nova en la seva expressió» (en el sentit d'abandonar la psicologia de gueto i voler reformular l'Evangeli de sempre en les categories de la cultura actual, a fi que aparegui com a nou).

És sorprenent que l'autor afegeixi al final del llibre un capítol (pp. 155-174) titulat

«L'escola catòlica, lloc d'evangelització.» Sorprèn, no perquè això sigui fals, sinó perquè és ben bé un afegitó que no lliga gaire en el moment en què el més important ja s'havia dit. En tot cas, és un llibret útil i clar.

10. Juan MARTÍN VELASCO, *El malestar religioso de nuestra cultura*, Madrid, Paulinas, 1993, 349 pp.

Aquesta obra, juntament amb les tres que es comentaran a continuació, formen un interessant conjunt d'estudis que intenta una anàlisi de la nostra cultura i de la situació actual del cristianisme, a fi de trobar una millor inculcació de la fe en la societat i la cultura actuals. Els continguts i el desenvolupament són diferents, però la finalitat és pràcticament la mateixa. Els tres autors són ja molt coneguts per la seva perspicàcia a detectar el nostre món amb tota la seva complexitat.

Martín Velasco observa que les persones religioses tenen un malestar o sensació que «quelcom no va bé». ¿És justificada la sensació de malestar? La tesi de l'autor és que «aquesta sensació és comprensible, però no té un fonament objectiu i, per tant, no es justifica en absolut» (p. 8), no està fonamentada ni en fets ni en la raó. A partir d'aquí intenta que es treguin totes les conseqüències teòriques i pràctiques d'aquesta constatació, donat que el moment actual és una ocasió única per a cercar noves formes d'encarnació personal, social, cultural i històrica del cristianisme. El malestar actual llegit com a «signe del temps» és com un esperó per a cercar un nou perfil per a la realització històrica de la identitat cristiana, i també noves formes i camins per a la seva presència en la societat. Per això la divisió en dues parts del llibre és lògica. La primera tracta de la dificultat de ser cristià, originada per l'impacte de la modernitat i la postmodernitat en la generació cristiana actual. La segona ofereix algunes pistes sobre la manera de viure el cristianisme, fidel als seus orígens i atent a l'avui.

La primera part s'inicia amb una descripció del malestar provocat pel procés de secularització, la pèrdua d'influx social i la crisi de les institucions religioses. Els nous moviments religiosos són considerats també un símptoma de malestar religiós i d'intent de donar una resposta a tot plegat. El malestar també prové de la creixent indiferència religiosa, en el marc d'un debilitament general de les creences. El malestar del clero seria expressió i causa del malestar en l'Església. Existeix també un eclipsi de l'art sagrat. Un dels camps en què es manifesta més el malestar religiós de la cultura moderna és el de les relacions entre raó i fe, que ha estat fins no fa gaire la forma occidental de plantejar-se el problema de la religió i de la cultura. A Espanya, el malestar prové d'una Església sotmesa a una triple transició: sociocultural, política i religiosa. Si mirem el conjunt de la Unió Europea, molts cristians hi troben nous motius d'inquietud i dubte.

La segona part porta per títol «Una espiritualitat cristiana per al nostre temps». Segons l'autor, hi ha signes per a pensar que estem entrant en un «temps eix», de gran canvi, que necessita una nova espiritualitat. Aquesta es basarà, en primer lloc, en un cristianisme *personalitzat*, basat en l'experiència, la contemplació, la comunitat i arrelat en el món. En segon lloc, s'assentarà en una eclesialitat cristiana viscuda sota la forma de la *fraternitat*. En tercer lloc, haurà de ser una espiritualitat *missionera*.

L'obra compleix bé la finalitat que es proposa. És lúcida i a voltes bastant crític envers la història de l'Església i la situació actual, però mai corrosiu. El «malestar» es pot convertir en «benestar», si sabem veure cap on apunta.

11. José M. MARDONES, *Análisis de la sociedad y fe cristiana*, Madrid, PPC, 1995, 299 pp.

L'autor creu necessari d'iniciar el seu llibre amb tres motius que fonamenten el fet que l'anàlisi sòcio-cultural pertanyi a la vivència de la fe: la fe és sempre una opció existencial situada; la fe no es viu fora de la realitat social i cultural del món que ens ha tocat de viure; la fe cristiana tendeix a l'encarnació. D'aquesta manera justifica el seu llibre, que té dues parts ben definides: una primera part, que analitza les estructures fonamentals de la societat moderna, i una segona part, molt més breu (vint-i-cinc pàgines), que ofereix una sèrie de suggeriments per al seguiment cristià en aquesta situació sociocultural. Aquestes dues parts són precedides per un capítol introductor que és com un resum de tot el llibre. Tracta de la societat moderna, de la modernitat capitalista i de la seva incidència en el cristianisme. Segons Mardones, la modernitat es caracteritza per un tipus de racionalitat crítica, un procés d'industrialització, un mode de produir, una centralització de l'administració pública, un pluralisme de valors i un procés de secularització.

La part central del llibre, «Estructures de la modernitat i fe cristiana», es divideix en nou apartats, o capítols, de gran interès. El primer tema és l'economia, on s'estudien els orígens de l'esperit del capitalisme, les fonts de la legitimitat de la mentalitat capitalista (l'increment de l'activitat comercial, l'interès econòmic com a peça fonamental per a la realització de l'home i de la societat...) i la lectura actual de l'home econòmic, on s'especifiquen els tres grans problemes d'avui dia: la injustícia i la desigualtat social, el problema ecològic i la necessitat d'una ètica cívica per a la convivència humana. El segon tema és «La racionalitat. La raó moderna entre la fragmentació i la comunicació», és a dir la contestació actual a la raó il·lustrada. Segueix un estudi sobre «Racionalitat i religió en la modernitat», que constata l'actualitat de Max Weber. El quart tema és «Tècnica. Raó tecnològica i transcendència». Parla de l'origen cristià de la tècnica, el predomini sobre la cultura, les reaccions que provoca, i fa suggeriments per a una nova relació entre tècnica i transcendència: «Necessitem una integració positiva de la raó tecnològica dins d'una experiència humana més àmplia (cosmoteàndrica), on allò còsmic, allò humà i allò diví s'uneixin» (p. 146).

A continuació, i de manera clara, parla del pluralisme i dels seus efectes en el camp religiós (pèrdua del monopoli de la visió còsmica, ser una institució més, situació de mercat i permanent adaptació, que té el perill del relativisme i de la contaminació). Aquí l'autor segueix fonamentalment Peter Berger. Un altre gran capítol és dedicat a la política des del punt de vista que indica com es pot assolir una revitalització ètica de la societat, i amb ella, de la democràcia; és el tema de l'ètica civil, de gran actualitat. L'autor fa una diagnosi del dèficit de moral pública, seguit d'algunes orientacions sobre una ètica civil per a una cultura democràtica; acaba amb les formes i condicions per a aprofundir una ètica civil basada en la solidaritat, la responsabilitat i la llibertat. Segueix un breu estudi, relacionat amb l'anterior, sobre «Ètica civil i religió», on trobem exposades les funcions socials i ètiques de la religió. El vuitè apartat tracta de la utopia i explora els principals projectes que hi ha en la societat actual, en la qual vol trobar la presència de la transcendència. Els projectes són tres: la utopia de la fi de la història, la del canvi de civilització i la postmodernitat. El darrer aspecte és estrictament religiós: «Des de la secularització a la desinstitucionalització religiosa». Mardones posa en dubte que la secularització sigui el quadre teòric general que explica les vicissituds de la religió en la modernitat capitalista, especialment en la seva versió dura que pronostica la desaparició de la religió. «Hi ha símptomes —diu— que som davant un procés de canvi o reconfigura-

ció de la religió en la modernitat. Les seves dues característiques més fonamentals —la desvinculació institucional respecte al cristianisme, i una interpretació flexible del contingut doctrinal— possibilitarien un eclecticisme postcristià d'unes noves formes religioses centrades en l'individu, que requereixen una gran experiència afectiva» (p. 261).

Què ha de fer el cristià davant aquesta situació? L'autor, en la part final del llibre, diu que calen sis tasques i funcions de «resistència i creativitat»: la funció de fre i la tasca (utòpica) global; la de catalitzadora o desenvolupadora del context associatiu i la participació; la de recerca d'un nou estil de vida; la de donar sentit o profunditat a la vida i adorar el veritable Déu; la solidària; la profètica o de provocació simbòlica.

Ens trobem davant un llibre interessant, suggeridor, que s'ha de situar entre la sociologia i la teologia; un llibre que demostra un gran coneixement i una estimació crítica, tant per part de la nostra societat com per part de l'Església. Els resums al final de cada capítol són molt útils. També ho és la bibliografia després d'alguns capítols; llàstima que no hi sigui en tots. Es nota massa que els diversos capítols són articles o conferències fetes públiques en ocasions molt plurals; hi ha repeticions o desigualtats metodològiques (per exemple, no sempre hi ha cites a peu de pàgina) que es podrien haver superat.

12. José M. MARDONES, *¿Adónde va la religión? Cristianismo y religiosidad en nuestro tiempo*, Santander, Sal Terrae, 1996, 237 pp.

Aquesta obra de Mardones complementa l'anterior. Allà partia de l'anàlisi de la modernitat; aquí parteix de la religió que està canviant en aquesta modernitat tardana. Estem passant —diu— d'una situació de monopoli de la religió cristiana institucionalitzada a una altra on el monopoli es trenca; molts cristians passen a la indiferència; n'hi ha que passen d'una religiositat a una altra; d'altres inicien l'aventura de descobrir l'aspecte diví i el misteriós en tots els racons i les profunditats de la realitat; d'altres, practicant el pluriculturalisme i el multiculturalisme del nostre temps, s'inclinen pels eclecticismes o sincretismes a la moda. I és que el cristianisme actual és desafiat per la política, per problemes d'identitat, per les qüestions dels valors, per la concepció del temps i per la modernitat. Una part del cristianisme —afegeix l'autor— reacciona refugiant-se en la seguretat de la tradició i de la doctrina; una altra, s'adapta i cedeix.

La tercera part del llibre té una especial importància, perquè de manera clara i resumida proposa els trets fonamentals d'«Un cristianisme per a avui i per a demà» que vol respondre a la nova situació de la religió i de la societat. «Què hem d'aprendre o assimilar sense perdre la identitat?» (p. 203). 1) De la nova sensibilitat religiosa o postmoderna cal aprendre: el redescobriments del símbol i de l'estètica, el camí de l'experiència emocional i del cor, que la realitat és sagrament del misteri, que la salvació s'ha de mostrar en alguns efectes palpables, i, finalment, en una religiositat més centrada en l'individu. 2) De la modernitat, cal mantenir la raonabilitat crítica, la raonabilitat pràctica o compromís per la transformació de la realitat, i la fraternitat comunitària. 3) Del fonamentalisme, cal aprendre la necessitat de la tradició, que amb les coses de la fe no s'hi juga, un cert recel enfront de la modernitat. Com a resum final, Mardones afirma que el model de cristianisme apte per a avui i per a demà ha de tenir cinc característiques: experiència, un present solidari en la realitat, el testimoni de les comunitats fraternes, una fe formada i crítica i una celebració festiva de la fe.

13. Juan Luís RUIZ DE LA PEÑA, *Crisis i apología de la fe. Evangelio y nuevo milenio*, Santander, Sal Terrae, 1995, 358 pp.

La finalitat d'aquest llibre és similar a la dels tres anteriors. La formulació és la següent: «Què ha canviat en aquest món nostre i per què? En quins desafiaments ha de saber fer front l'anunci de la salvació? Quines estratègies missionals ha de posar a punt l'Església i com ha de disposar-se per a ser testimoni fidel del seu Senyor en l'imminent nou mil·lenni? ¿Vindrà a tomb una serena i raonable "apologia" de la fe [...] que mostri les seves formidables virtualitats i el seu potencial humanitzador?» (pp. 9-10). L'autor mateix aclareix més endavant que l'«apologia» inclou la *praeparatio evangelii* que disposa els ànims per a l'acollença de l'Evangelí i una propedèutica de l'Evangelí (cf. p. 271).

La primera part, «La situació», descriu el fenòmen de la descreença, des del segle XIX fins ara, i fa una tipificació dels models de racionalitat amb què opera l'actual descreença espanyola. La segona part, «Els desafiaments», selecciona de la situació descrita en la primera part, planteja una sèrie de problemes importants que, tant per la seva actualitat com per la seva extensió, interpel·len singularment els creients. Examina la persistència d'una forma de cientisme residual o resistent; l'aparició d'un nou model antropològic, promogut per la informàtica i la tecnologia cibernètica i plasmat en els programes d'intel·ligència artificial; el debat sobre l'ètica, amb la ja proverbial dialèctica ètica cívica/ètica religiosa, i, finalment, la crisi ecològica, una de les més serioses amenaces sobre el futur humà, on conflueixen els problemes anteriors (racionalitat tecnològica, antropologia i ètica).

L'exposició és suggerent i rica. Es podria objectar que solament presenta la línia no-creient i negativa de la cultura, que refuta els autors i exposa les seves idees. Hi ha moments en què hi manca objectivitat; per exemple, no té en compte l'última evolució d'Eugenio Trias, del qual cita únicament dos llibres dels anys 1983 i 1985.

En la tercera part, «Una proposta», descriu primerament tres accents que farien més creïble el cristianisme: la redefinició de la racionalitat (el cristianisme és racional i raonable); la recuperació de la qüestió del sentit; el redescobriment de la significativitat de Déu per a comprendre el món i, sobretot, l'home. L'últim capítol arrisca una prospecció sobre el perfil de l'Església de demà, que la configura com una estructura de plausibilitat en la qual recolza la fe dels seus membres, i envers la qual poden sentir-se atrets els qui no ho són. L'Església s'ha de concentrar en el que li és propi i presentar-se com una comunitat orant i confessant, una comunitat missional i una comunitat fraterna.

14. *El cristianismo y las culturas ¿Un mútuo enriquecimiento?*, *Concilium* 251 (febrer 1994) 174 pp.

Aquest número de la revista *Concilium* és especialment apropiat per al nostre butlletí. Des dels seus inicis, el cristianisme estigué obert a totes les cultures, però això no significa que simplement s'hi conformés. Però, de fet, l'èxit de l'assimilació a la mentalitat hel·lènico-romana féu que se sentís allunyat i reticent a altres cultures o etapes culturals posteriors. El terme «inculturació» de la fe cristiana vingué a ajudar una posició més oberta. Aquest número de la revista vol aclarir el tema. En l'apartat «Aspectes Fonamentals», R. Schreiter diu que hi ha dos models d'inculturació. L'un, que remarca la transcendència de l'Evangelí davant de tota cultura; l'altre insisteix en el dinamisme de la cultura en què viu l'Evangelí. Defensa una recíproca tensió dialèctica. Segueixen cinc

experiències concretes d'inculturació (Església Copta, Zaire, Pakistan, Amèrica Llatina i el Canadà francès).

Tres col·laboracions aborden qüestions actuals. G. Baum qüestiona alguns aspectes del debat corrent sobre inculturació i multiculturalitat, com és ara que subordinin clarament les minories. Th. Groome, parteix de l'axioma teològic que inculturació està relacionat en darrer terme amb la preparació de la vinguda del regne de Déu, i que això ha de ser un criteri decisiu, i formula cinc passos o elements d'una praxi pastoral de la inculturació en el sentit d'una conversió intercultural (expressió, reflexió crítica, oferir un accés directe a la història i a la visió cristianes, apropiació i una fe viva i que transformi).

15. Fernando MIGUENS DEDYN, *Fe y cultura en la enseñanza de Juan Pablo II. Cómo anunciar el Evangelio a todas las gentes*, Madrid, Palabra, 1994, 300 pp.

El tema de la cultura ocupa un lloc central en el magisteri de Joan Pau II, i la raó és que en aquest tema se centra el conflicte de l'home contemporani. En el camp cultural es fa viable o, al contrari, es dificulta molt la transmissió del missatge evangèlic i la seva traducció a la vida. En un discurs a la Universitat de Sogang, a Seül (1984), el papa digué: «Estic fermament convençut que aquest diàleg entre l'Església i la cultura és molt important per al futur de la humanitat. Hi ha dos aspectes principals i complementaris de la qüestió, que corresponen a les dues dimensions en les quals actua l'Església. L'un és l'evangelització de les cultures, l'altre la defensa de l'home i del seu progrés cultural.» Aquest llibre vol anar a fons en el magisteri pontifici sobre el tema de la fe i la cultura.

La primera part, «Sistemàtica fe-cultura», fa veure que el papa, des d'un punt de vista doctrinal o pastoral, invita a sintetitzar el que sabem sobre l'home i la cultura, i a posar-ho en relació amb la fe. Fa un esforç sistemàtic per articular i relacionar l'antropologia, la filosofia, la teologia en el seu magisteri, per tal d'assolir els instruments conceptuals que permetin un diagnòstic i una teràpia de la crisi cultural.

La segona part aprofundeix en els conceptes papals de cultura i inculturació. Davant una crisi cultural, cal discernir entre valors culturals permanents i valors circumstancials; és a dir, cal distingir entre l'estatut antropològic i metafísic de la cultura (la seva dimensió específicament humana) i una descripció fenomènica del pluralisme cultural. S'examina també el concepte d'inculturació, que fa referència a dues dimensions diferents i complementàries: a) l'explicitació de la fe segons les estructures simbòliques pròpies d'una cultura i una situació històrica particular, i b) l'evangelització de la cultura, la seva impregnació de valors evangèlics, el seu sanejament a partir de l'acció de la gràcia.

En la tercera part s'examinen les pautes inculturitzadores en el moment actual: crisi de la modernitat, circumstàncies que afavoreixen o dificulten la inculturació.

En conjunt, l'obra ofereix bona informació i una síntesi raonada del magisteri del papa.

16. Andrés TORNOS - Rosa APARICIO, *¿Quién es creyente en España hoy?*, Madrid, PPC, 1995, 157 pp.

En el pròleg d'aquest estudi, el sociòleg de la religió Joan Estruch diu que, «a esca-la mundial, el que constitueix la norma és precisament la persistència d'una religiositat

que posa en quarantena gairebé tots els pressupòsits de les teories sociològiques de la secularització» (p. 5). De tota manera, hi ha canvis en la religiositat hispana i els autors hi volen aprofundir, però amb un mètode ben diferent del treball amb qüestionaris fets a base de preguntes formulades pels investigadors. Consideren que s'arriba a resultats molt més fiables si es reflexiona o discuteix amb persones i grups de molt diversa procedència socio-econòmica, cultural i geogràfica. Aquestes discussions s'enregistren, es transcriuen i s'analitzen acuradament a fi de trobar-hi el fons de les qüestions.

El llibre intenta de saber què vol dir ser cristià, en el sentit de conèixer què pensaria una persona corrent d'una altra quan li diuen: «aquest és cristià». Una segona intenció és examinar les conseqüències que això té per a la manera de presentar-se els cristians en la vida quotidiana i d'actuar-hi socialment. Finalment, vol explicar per què el fet de ser o no ser cristià esdevé una qüestió sense importància en sectors cada vegada més amplis de la nostra societat, quelcom que els deixa indiferents. Si la fe es torna per a molts una qüestió secundària, és perquè ho provoquen algunes idees que circulen sobre el cristianisme; per això caldrà indagar el que es pensa normalment dels cristians, i es trobaran les idees que provoquen el creixement dels indiferents.

Les conclusions de l'estudi es poden resumir en cinc idees. 1) Tenim una manera de creure que només es considera actuant en circumstàncies especials i esporàdiques molt íntimes, a les quals sembla que hi ha alternatives profanes equivalents. 2) El fet de viure amb plantejaments religiosos es manté normalment en la reserva, sense que aparegui en el tracte i en la vida quotidiana. 3) Normalment, s'entén per «església» el que és solament l'administració i jerarquia eclesiàstica. 4) La debilitat lògica i l'escassa articulació de les creences religioses que es professen fa difícil que aquestes marquin coherentment la varietat de les conductes que formen la vida quotidiana dels creients. 5) En un sector de la població està creixent una mentalitat i un estil de vida que bloqueja la presa de consciència de les experiències existencials, morals i d'interdependència, en les quals sol basar-se l'obertura envers la religió i les alternatives profanes de la religió. De cada una de les conclusions se'n poden treure importants conclusions pastorals.

Seria bo que aquests tipus d'estudis es multipliquessin. J. Estruch afirma, amb raó, que convindria de matisar els resultats en base al gènere i o l'edat, als medis rurals o urbans, i segons els factors culturals relacionats amb la geografia (Catalunya no és igual que Galícia).

17. Gabriel AMENGUAL I COLL, *Presència elusiva. Sobre el nihilisme i la religió*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, 215 pp.

La tesi de l'autor és que la interpretació segons la qual la modernitat en el seu procés de racionalització desemboca en el nihilisme, almenys en part, significa una alternativa a la interpretació més habitual com a procés de secularització. La interpretació secularista (desaparició de la religió) li sembla simplista. Més aviat es camina cap a una presència de la religió més «elusiva», més amagada, però real.

El primer capítol exposa la crisi de la raó i les dues propostes de superació (Habermas i Rorty). El segon defensa que som en una segona secularització o crisi dels valors moderns. El tema de la secularització, pel que fa a Habermas, es tracta en el tercer capítol. El quart presenta la tesi de Steiner sobre la necessària presència real del transcendent en el llenguatge. En el cinquè «la presència es fa elusiva», i es vol establir la connexió entre la interpretació nihilista de la modernitat i la qüestió religiosa. L'últim capítol tracta de l'experiència religiosa en aquest context nihilista.

Al final del llibre, l'autor treu dues conclusions: primera, «Que l'experiència de Déu sigui una experiència de la seva ocultació, no significa de cap manera un allunyament de Déu, ans al contrari. En definitiva, l'ocultació no és més que un signe de la seva inaprehensibilitat, del que, en termes clàssics, anomenem la "transcendència" o el "totalment un altre"» (p. 206). Segona, que l'experiència de Déu és possible en una època nihilista. Segons Amengual, vindria a ser una superació de les imatges de Déu, que fàcilment i per elles mateixes tendeixen a fixar-se, convertint-se en ídols: «Les imatges de Déu són com una petjada o un signe de la presència, però ho poden ser solament si experimenten el moviment de la desaparició, si elles mateixes expressen la presència que es fa elusiva» (p. 212).

Tot el llibre és una apologia de la religió com a religió, d'allò més característic i pregon del cristianisme. D'aquí prové el seu valor, i pot ser complementari dels anteriorment descrits.

18. AA.VV., *Jornades «Església i País». Solsona 1993*, Barcelona, Proa, 1995, 221 pp.

En ocasió de la celebració del quart centenari de la creació del bisbat de Solsona, en 1993 la diòcesi organitzà unes jornades els dies 11 i 12 d'octubre, que aplegaren més de dos-cents cristians catalans «per a reflexionar sobre la realitat actual i les perspectives de futur de la nostra Església al nostre país, Catalunya». Aquest llibre recull les vint-i-nou aportacions de les vuit taules rodones, com també els parlaments de la sessió d'obertura i cloenda, juntament amb les conclusions de les jornades.

Una lectura pausada de les vuit taules rodones porta al convenciment que si bé no aporten una gran novetat, reflecteixen l'estat de la qüestió, des de Catalunya, dels temes escollits. En el diàleg necessari entre ciència i fe; en la participació de l'Església en els moviments socials contemporanis; en l'àmbit de la cultura o de la relació entre l'Església i el pensament, a fi de promoure una inculturació de la fe; en el de l'educació, on l'Església ha d'aportar una concepció global de formació plena de persones; en el dels mitjans de comunicació social, amb la seva força creixent; en el de la teologia, com a il·luminadora de la vida dels cristians; en el de la joventut, on mai no es fa prou per a la seva formació, i en els àmbits de l'assistència social, on cada vegada és més necessari abocar-s'hi i on l'Església hi fa una gran labor. En conjunt, reflecteix una vitalitat i una creativitat notables de l'Església catalana al servei del país i de la seva cultura.

III. Subsidis per a l'estudi del tema de la inculturació

19. Mario MONTANI, *Filosofia della cultura. Problemi e prospettive*, Roma, Libreria Ateneo Salesiano, 1991, 322 pp.

Hem situat el llibre en aquest apartat de subsidis i no en l'anterior d'estudis perquè té una pretensió de globalitat i de ser una ajuda per a entrar ben acompanyat en el tema de la cultura. L'autor considera que ja ha arribat el temps d'establir amb serietat epistemològica una reflexió filosòfica sobre la cultura, en tant que cultura. Considera l'home com un ésser cultural, i la cultura com l'especificitat de l'existència verament humana, la qual cosa inclou les dimensions de llengua, tècnica, normes socials, valors,

religions, a fi de posar en relleu la seva immensa influència en la construcció equilibrada de l'ésser humà i del seu món.

La primera part del llibre, «Cultura, el nostre avenir?», és com un resum de tot el llibre i tracta del canvi cultural actual considerat com un canvi d'època, del concepte de cultura i de filosofia de la cultura. La segona part desenvolupa el tema «L'home com a ésser cultural» mitjançant un estudi antropològic de notable profunditat i, insisteix especialment en la noció de «persona» i el que això implica. La tercera part, «Crítica dels fonaments de la cultura», vol dilucidar els seus components essencials a fi de veure millor com influeixen en l'univers personal. Tracta de la llengua, la tècnica, les normes socials, els valors i el valor religiós. L'última part, «Qüestions emergents», parla dels temes als quals ha d'estar especialment atenta una filosofia de la cultura. Per exemple: natura i cultura, cultura i universalitat (inculturació-aculturació), cultura i història, cultura i cristianisme, inculturació de la fe, cultura i ecologisme, i cultura i ideologia. El volum es clou amb una àmplia bibliografia.

Es tracta d'un bon manual o, més aviat, d'una monografia científica sobre un tema complex. Com reconeix el mateix autor, més que seguir un desenvolupament progressiu i lògic, ho fa «per onades» o de manera circular, sense preocupar-se gaire per les repeticions.

20. Hervé CARRIER, *Lexique de la culture. Pour l'analyse culturelle et l'inculturation*, Tournai/Louvain-la-Neuve, Desclée, 1992, 441 pp. (Trad. castellana: *Diccionario de la cultura. Para el análisis cultural y la inculturación*, Estella, Navarra, Verbo Divino, 1994, 530 pp.).

L'autor va ser, durant uns anys, secretari del Consell Pontifici per a la Cultura. Des de la pràctica diària de la seva feina ofereix aquesta obra, que es basa en cent paraules clau, les quals, des d'una perspectiva antropològica i cristiana, exploren les principals dimensions de la realitat cultural. No vol ser, per tant, una enciclopèdia ni un diccionari exhaustiu. Fa una selecció suggerida per les ciències humanes i per la utilitat de consulta. Una classificació dels mots clau fa veure el seu abast: la cultura com a fet humà específic (béns culturals, civilització...), la cultura en les seves produccions i creacions (art, educació, ciència, universitat...), els canvis socio-culturals (alienació cultural, modernitat...), les formes de l'acció cultural (animació cultural, ecologia, indústries culturals...), la cooperació cultural internacional (convencions, UNESCO...), les relacions de la cultura i de la religió (catequesi i cultura, inculturació, ciència i fe...). Al final del llibre hi ha un detallat índex de matèries per tal de poder resseguir un tema en diversos articles. Al final de cada entrada s'hi posen els conceptes propers. Les veus principals inclouen una breu bibliografia, que és ampliada al final del volum amb una altra de caràcter general.

El lèxic està molt ben fet, amb gran professionalitat. És molt útil i fàcil d'utilitzar.

IV. Publicacions de la Fundació Joan Maragall. Cristianisme i Cultura

La fundació publica dues col·leccions: una de llibres i una altra de quaderns. De cada una escollim els volums que tenen una relació més directa amb la temàtica d'aquest butlletí.

A) Col·lecció «Cristianisme i Cultura»

21. AA.VV., *Desafiaments culturals dels anys 90* (núm. 2 de la col·lecció), Barcelona, Cruïlla, 1991, 155 pp.

Es tracta d'un recull de les intervencions d'un grup d'intel·lectuals convocats per la Fundació Joan Maragall, els quals, des de diferents disciplines, reflexionen sobre els grans reptes culturals d'aquest final de segle. Del conjunt de les aportacions es dedueix que som en un moment de gran canvi, de grans insèguretats, que exigirà molta lucidesa; i també que únicament des d'una actitud interdisciplinària és possible de copsar alguna llum fiable. Per això el llibre té interès i actualitat. J. Lorés fa una visió de conjunt o un repàs dels principals reptes o problemes actuals i conclou que cal que la gent de cultura prengui responsabilitats. D. Jou ho enfoca des del punt de vista de la ciència i en base a uns problemes que van aparellats (ordre-caos, unitat-diversitat, vida-mort, pensament-màquina, poder-apocalipsi), per a acabar amb les possibilitats i limitacions de la ciència. V. Combalia explica les grans tendències de l'art contemporani. El pare Cassià Just ho enfoca des de l'experiència espiritual. A. Castiñeira examina la postmodernitat i J. M. Valverde, la nova estètica. Finalment, E. Colomer fa un magnífic estudi sobre racionalitat i transcendència. El lector d'aquest llibre, hi trobarà certament el que diu el títol.

22. AA.VV., *Cristianisme i cultura a l'Europa dels anys 90* (núm. 5), Barcelona, Cruïlla, 1991, 174 pp.

Aquest llibre complementa l'anterior i hi afegeix una àmplia visió sobre la fe cristiana en aquest final de segle. Aplega les aportacions al II Simposi Internacional organitzat per la Fundació Joan Maragall, i aprofundeix en les relacions actuals del cristianisme amb la cultura des de quatre perspectives diferents: des de la visió teològica i cultural, des de la relació entre Església i societat, des de la perspectiva del Tercer Món i des de la dimensió de l'expressió i la celebració de la fe. El primer aspecte és desenvolupat per W. Kasper i G. Amengual. El segon, Església i societat, per J. Daniel, A. Iniesta i J. Turowicz. El tercer, per V. Karunan i H. Borrat. La dimensió artística i de celebració, per A. Evrding i J. M. Ballarín. Es tracta d'una reflexió plural, des de diferents sensibilitats, perspectives i projectes, però que aporta molts aspectes suggeridors.

23. Josep M. ROVIRA BELLOSO, *Societat i Regne de Déu* (núm. 6), Barcelona, Cruïlla, 1991, 174 pp.

Aquest llibre és un aprofundiment de *Fe i cultura al nostre temps*, publicat uns quants anys abans pel mateix autor. Segons diu en la introducció, vol escriure «un llibre que expliqui honestament les possibilitats d'obertura o de tancament del nostre entorn social respecte a la religió, com també l'actitud oberta o de tancament de la religió respecte a la societat actual. Un segon objectiu consisteix a explicar de la forma més planera possible el sentit i el contingut de la fe cristiana» (p. 28). Es tracta, per tant, d'un llibre que estableix ponts entre la societat actual i el Regne de Déu en ambdues direccions. El pla de l'obra es desenvolupa en quatre parts: la situació cultural de la societat (procés de secularització, tecnologia), la situació dels subjectes (indiferència, descreença), la fe i,

finalment, el Regne de Déu. En resum, un bon programa intel·lectual i religió per als anys venidors.

24. Hervé CARRIER, *Evangeli i cultures* (núm. 9), Barcelona, Cruïlla, 1992, 192 pp.

L'autor —com ja s'ha dit— fou secretari del Consell Pontifici per a la Cultura, i coneix, per tant, el tema que tracta en aquest llibre. D'aquí ve la voluntat de síntesi que es reflecteix en l'obra. Carrier parteix del fet de l'ascens de les cultures, del fet cultural afirmat avui amb gran vigor com a espai humanitzador. Desenvolupa l'interès de l'Església per les cultures i com les ha d'evangelitzar, especialment a través de la inculturació. Des de la seva talaia vaticana ens mostra exemples d'inculturació a l'Àfrica i a Àsia. Dedica un apartat especial a Església, ciències i art. Com a conclusió, afirma que cal plantejar el problema de les cultures d'una manera nova, ja que es tracta d'un tema que té més importància del que semblava fins ara, en el qual els cristians tenim una responsabilitat de primera categoria.

25. AA.VV., *Cristianisme i societats avançades* (núm. 10), Barcelona, Cruïlla, 1992, 135 pp.

Un nou llibre de la fundació sobre l'àmbit que li és propi, en aquest cas enfocat sota el punt de vista dels problemes reals que presenten les anomenades societats avançades en relació amb el seu horitzó ètic i transcendent. Es tracta de quatre visions contrastades però no divergents. Les quatre cerquen la dimensió religiosa de la nostra societat i l'estatus social que pot tenir. Des de l'antropologia, A. Cortina tracta de l'ètica democràtica, i J. Martín Velasco, del conflicte d'humanismes en l'actual crisi d'humanitat. Des de la teologia, B. Forte desgrana una profunda reflexió sobre la recerca del sentit perdut i de la fe en la societat actual. El bisbe de Mallorca, com a pastor experimentat, desenvolupa deu aspectes en els quals cal fer una inculturació en la nostra societat avançada d'ara. En el seu escrit hi ha tot un programa profund i alhora concret.

26. AA.VV., *Pensament científic i fe cristiana*, (núm. 15), Barcelona, Cruïlla, 1994, 127 pp.

Un dels aspectes més importants de la cultura és la ciència; per això un diàleg entre fe i cultura ha d'arribar en algun moment a un diàleg entre fe i ciència. Això és el que fa aquest llibre en relació amb les anomenades «ciències dures» o «experimentals» (com és el cas aquí de la cosmologia i de la biologia). La reflexió es desenvolupa en tres moments. Primer, sobre la cosmologia (el coneixement del cosmos, per S. Vauclair; i ciència cosmològica i recerca de sentit, per D. Jou); segon, sobre la biologia (el problema de l'ànima, per P. Laín Entralgo, i llibertat i determinisme, per R. M. Nogués). En tercer lloc, unes aportacions sobre un tema més ampli, com és ara l'abast del coneixement científic, des d'un doble punt de vista: des de la física (A. Bramon) i des de la teologia (W. Pannenberg). De la lectura del llibre es dedueix que, com diu D. Jou en la introducció (p. 9), la ciència subministra informacions sobre temes (l'origen de l'univers, ment i

cervell, l'origen de l'home, la natura de la realitat, el progrés del coneixement...) que no són irrellevants respecte a la religió i a la fe.

27. AA.VV., *Ciències humanes i fe cristiana* (núm. 17), Barcelona, Cruïlla, 1995, 159 pp.

Al costat de les «ciències dures» hi ha les «ciències humanes», amb les quals cal també que dialogui la fe cristiana. Amb un esquema de tractament semblant al del llibre anterior, es prenen dos exemples de ciències humanes i s'estudia, després, l'abast d'aquests tipus de ciències. Sota el títol «I després de Marx, què?» s'examina el moment actual de la sociologia (J. Remy) i es compara amb la fe cristiana (J. Estruch). Sota el títol «Després de Freud, què?» es parla de la situació de la psicologia (E. Domènech) i es confronta amb la fe (A. Vergote i A. Gomis). Pel que fa a l'abast de les ciències humanes, hi ha dues reflexions (A. González i D. Wiederkehr). El llibre és especialment interessant, perquè tant el freudisme com el marxisme han volgut donar una explicació global del fet religiós.

B) *Quaderns de la Fundació Joan Maragall*

28. Antoni BENTUÉ - Pedro MAZA BAZÁN, *L'Evangeli i la crisi de la modernitat* (núm. 11), Barcelona, Claret, 1992, 38 pp.

Bentué analitza la relació, a voltes difícil, entre l'Església i la modernitat, des dels orígens del procés innovador cultural fins a l'esforç conciliar i postconciliar. P. Maza descriu la darrera etapa de la modernitat, la de la seva crisi, i a partir d'aquests últims signes dels temps interroga l'Església. Es tracta de dos textos interpelladors de la consciència cristiana d'avui.

29. Narcís JUBANY - Nicolàs LOSSKY - Gérard DEFOIS, *El rept de diàleg o els nous signes dels temps* (núm. 12), Barcelona, Claret, 1992, 32 pp.

Hi ha tres elements comuns en els articles: el món occidental en aquestes darreries de segle i la tradició cristiana en diàleg. L'article del cardenal Jubany és la seva presentació del llibre del Dr. Rovira «Societat i Regne de Déu». El de Lossky parla de les fonts culturals d'Europa. El de Défois parla de les noves mentalitats occidentals.

30. Joan REQUESENS, *La inculturació del catolicisme en la Renaixença catalana* (núm. 14), Barcelona, Claret, 1993, 32 pp.

L'autor llança una mirada a la Renaixença catalana del segle passat, curta en dades i lliure de tals enterbolidors en la mesura que li és possible, perquè mirant-la des de les nostres premisses puguem entendre una mica més la seva complexitat. De retruc, ens permet l'assaig d'una reflexió sobre el concepte i la pràctica que anomenem ara «inculturació».

31. Joan COSTA - FUNDACIÓ JOAN MARAGALL, *Religió i valors en la Catalunya actual* (núm. 16), Barcelona, Claret, 45 pp.

L'aparició durant els primers anys de la dècada dels noranta d'un seguit de treballs sociològics sobre els valors, la religiositat i el cristianisme a Catalunya portà la fundació a encarregar una valoració al sociòleg J. Costa i a reflexionar pausadament i treure'n conseqüències pràctiques per a la nostra Església i per a la futura activitat de la fundació.

32. Jordi MARAGALL I NOBLE, *Fe i cultura en Joan Maragall* (núm. 17), Barcelona, Claret, 1993, 40 pp.

Amb aquest estudi, la fundació inicià un seguit de volums sobre el pensament de Joan Maragall. Consisteix en una breu introducció sobre el tema escollit i una selecció dels seus escrits. En aquest cas, el seu propi fill, Jordi, s'encarrega d'escollir i glossar els articles i poemes adients sobre el tema «fe i cultura».

33. Marcello PACINI - James BECKFORD - Danièle HERVIEU-LÉGER, *La religió dels europeus* (núm. 19), Barcelona, Claret, 1994, 38 pp.

Aquest volum publica els tres articles de reflexió general i de conclusions de l'estudi publicat per la Fundació Agnelli sobre «La religió dels europeus». És fruit d'un programa de recerca amb la intenció d'aproximar-se al present de la relació entre religió i societat a l'Europa contemporània.

34. Paul POUPARD, *La inculturació de la fe i les mutacions del nostre temps* (núm. 23), Barcelona, Claret, 1994, 40 pp.

Aquest quadern inclou dos articles del cardenal Poupard, president del Consell Pontifici per a la Cultura. El primer analitza la situació de la nostra cultura i de la nostra religiositat. El segon estudia la situació europea i fa un seguit de suggeriments per tal d'inculturar-hi la fe.

35. Luís M. ARMENDÁRIZ, *Horitzons de la crisi religiosa* (núm. 24), Barcelona, Claret, 1994, 24 pp.

El conegut teòleg de Deusto exposa el contingut de la religió, les experiències que hi donen suport, les successives crisis de la religió fins a arribar a la crisi moderna i al Concili Vaticà II. L'autor intenta de trobar les raons per les quals la religió pot haver entrat «en crisi».

36. Josep M. ROVIRA BELLOSO, *Entre la fe i la cultura, cap on anem?* (núm. 29), Barcelona, Claret, 1995, 31 pp.

Un pas més de la reflexió del Dr. Rovira sobre el tema. En la primera part examina

la nostra cultura (de la cultura «cristiana» a la cultura «secular»). En la segona, parla de la fe i l'esperança com a gran aportació del cristianisme. En la tercera, finalment, reflexiona sobre la situació del creient i de la fe en la societat actual.

37. Antoni MATABOSCH - Pere LLUÍS FONT, *El repte actual de la inculturació* (núm. 33), Barcelona, Claret, 1996, 34 pp.

El repte actual de la inculturació ha estat un dels motors principals de l'activitat de la Fundació Joan Maragall. Aquest volum recull dues reflexions sobre el tema; la primera tracta de situar els termes (cultura, inculturació) i de determinar el mutu influx entre cultura i fe; la segona prioritza més la inculturació del cristianisme en la modernitat i la postmodernitat.

V. *Evangelí i cultures segons el Consell Mundial d'Esglésies*

Del 24 de novembre al 3 de desembre de 1996 tingué lloc a Salvador (Brasil) la XIII Conferència Mundial sobre Missió i Evangelització. La primera conferència se celebrà a Edimburg (Escòcia) en 1910 i l'última, a San Antonio (Texas) en 1989. El tema central ha estat «Cridats a una sola esperança. L'Evangelí en les diferents cultures» i ha procurat de donar una resposta a la pregunta següent: En què l'Evangelí qüestiona les cultures i és qüestionat per aquestes? En concret: Com transforma l'Evangelí de Jesucrist les cultures humanes? En quina mesura influeix la cultura en la nostra resposta a la bona nova de l'Evangelí? Com poden els cristians donar un testimoni autèntic de la seva fe en els respectius contextos culturals?

Els setze quaderns que resumim aquí han estat editats per tal de preparar aquesta tretzena conferència mundial.

38. S. Wesley ARIARAJAH, *Gospel and Culture. An Ongoing Discussion within the Ecumenical Movement* (Gospel and Cultures Pamphlet 1), Ginebra, WCC Publications, 1994, 51 pp.

En el cor de la vida cristiana i ecumènica hi ha la convicció que «la Paraula s'ha fet carn» i que, per tant, l'Evangelí s'ha d'encarnar en totes les cultures. El problema és com i fins on ho ha de fer. Ja es va veure en l'assemblea de Canbera que les posicions dels cristians són molt allunyades. Aquest fulletó presenta les grans línies de la discussió ecumènica sobre el tema. No ofereix la tesi personal de l'autor, sinó que simplement estableix i ordena el que ha dit sobre el tema el Consell Mundial d'Esglésies. Desenvolupa cinc temes: Evangelí i religions; Església, món i Regne; universalitat i particularitat; teologies en context; i l'Església i les esglésies.

39. Stan MCKAY - Janet SILMAN, *The First Nations. A Canadian Experience of the Gospel-Culture Encounter* (Gospel and Cultures Pamphlet 2), Ginebra, WCC, 1995, 53 pp.

Presenta als aborígens del Canadà. El quadern és escrit a l'estil d'ells, o sigui, de

manera dialogada. Els quatre primers capítols exposen la història dels orígens del Canadà, especialment de l'opressió per part dels blancs. El cinquè, mirat des de les idees, és el més important, perquè planteja el diàleg entre fe i cultura des del punt de vista aborigen, basat en els seus elements més tradicionals.

40. Ion BRIA, *Romania. Orthodox Identity at a Crossroads of Europe* (Gospel and Cultures Pamphlet 3), Ginebra, WCC, 1995, 54 pp.

Romania és situada entre l'est i l'oest d'Europa, i sempre s'ha vist amenaçada per les ambicions expansionistes dels imperis que l'han envoltada. L'autor defensa que el poble romanès té una identitat que fou formada a través dels segles en íntima connexió amb l'Església ortodoxa. Des que el comunisme caigué en 1989, després de quaranta anys de domini, la trobada diària entre evangeli i cultura té aspectes molt nous que desafien la identitat, la missió i el compromís ecumènic de l'Església ortodoxa.

41. Noel DAVIS, *Wales. Language, Nation, Faith and Witness* (Gospel and Cultures Pamphlet 4), Ginebra, WCC, 1996, 62 pp.

Formada per la cristiandat en els segles VI i VII, la cultura de Gal·les ha sofert molts canvis al llarg dels anys, incloent-hi una forta crisi de la fe cristiana, que s'ha allargat fins als inicis d'aquest segle. Amb paraules d'escriptors i poetes gal·lesos, l'autor fa una concisa descripció del paper que han jugat la llengua gal·lesa, el sentit d'identitat i l'economia en el continu intercanvi entre l'Evangeli i la cultura gal·lesa.

42. James MASSEY, *Panjab. The Movement of the Spirit* (Gospel and Cultures Pamphlet 5), Ginebra, WCC, 1996, 35 pp.

Avui dia Panjab és conegut a escala internacional a causa dels conflictes i la violència. Menys conegut és el que explica aquest quadern: la influència del cristianisme en aquesta cultura «dels cinc rius». En base a citacions autobiogràfiques d'escriptors panjabis, l'autor mostra com la relativament jove i petita comunitat cristiana s'ha expressat en llengua panjabi i en altres formes culturals, i com ha ajudat al creixement cultural d'altres religions al Panjab.

43. Antonie WESSELS, *Secularized Europe. Who Will Carry Off Its Soul?* (Gospel and Cultures Pamphlet 6), Ginebra, WCC, 1996, 48 pp.

Durant l'Imperi Romà, l'Església s'apropià dels llocs sagrats, dels temps i de les persones de la Vella Europa i de la cultura indoeuropea a fi de cristianitzar Europa. Què ens ensenya sobre com expressar l'Evangeli avui en una societat secularitzada? L'autor examina els mites i les històries d'avui; per exemple, l'evolució de la «cultura del llibre» a la «cultura visual». Parla de la reforma, etc., i suggereix com la «vella història» pot ser transposada de manera autèntica, tant en la imatge com en la paraula.

44. Israel SELVANAYAGAM, *Tamilnadu. Confrontation, Complementarity, Compromise* (Gospel and Cultures Pamphlet 7), Ginebra, WCC, 1996, 57 pp.

Els cristians representen únicament un sis per cent dels cinquanta-cinc milions de persones que viuen a l'estat de Tamil Nadú, al sud de l'Índia, però la tradició ens diu que la primera trobada entre l'Evangeli i la cultura tingué lloc aquí, quan l'apòstol Tomàs hi predicà la bona nova i fou martiritzat a Madràs. El teòleg tàmil ens ofereix una visió sobre l'Església minoritària a Tamil Nadú, que s'ha inculturat en la cultura local, a voltes cercant punts de contacte, i altres vegades, per desgràcia, cercant un compromís excessiu.

45. Ambrose MOYO, *Zimbabwe. The risk of Incarnation* (Gospel and Cultures Pamphlet 8), Ginebra, WCC, 1996, 49 pp.

Molts cristians de Zimbabwe se senten perduts i ambivalents perquè els esforços de generacions de missioners han suprimit la seva cultura tradicional. En els darrers anys, però, han sorgit moltes iniciatives de trobada entre l'Evangeli i la cultura local a través de testimonis de cristians o de la reflexió de teòlegs sobre els significats africans de pecat i de salvació. L'autor remarca especialment el paper de les Esglésies cristianes independents.

46. John POBEE, *West Africa. Christ Would Be an African Too* (Gospel and Cultures Pamphlet 9), Ginebra, WCC, 1996, 52 pp.

No sembla que els missioners catòlics del segle XVII o els protestants del XIX i del XX tinguessin clar que Déu volia trobar els africans en tant que africans. L'autor proposa algunes iniciatives per tal d'expressar l'Evangeli de manera autènticament africana. El debat entre Evangeli i cultura ha de ser, primerament, bíblic; després, ple de sentit de l'apostolicitat, i, finalment, catòlic, diu l'autor.

47. Lewin L. WILLIAMS, *The Caribbean. Inculturation, Acculturation and the Role of the Churches* (Gospel and Cultures Pamphlet 10), Ginebra, WCC, 1996, 30 pp.

L'autor ofereix una visió de les tensions de la fe que desafien les Esglésies de les illes del Carib com a resultat d'una imposició de la cultura d'Occident, i dels processos d'acostament de l'Evangeli a la cultura indígena, la continuada crida de les religions pre-colonials i les radicals i a vegades destructives formes que pren avui dia el moviment de relació envers les formes culturals antigues. Williams conclou amb la proposta d'un paradigma bíblic com un camí per a assolir els imperatius de l'Evangeli al Carib.

48. Donald E. MEEK, *The Scottish Highlands. The Churches and Gaelic Culture* (Gospel and Cultures Pamphlet 11), Ginebra, WCC, 1996, 69 pp.

Els primers missioners miraren el nord d'Escòcia com una «regió glacial», habitada per «escocesos salvatges i incivilitzats», que havien de ser vençuts per l'Evangeli i per la supressió del llenguatge i de la cultura gaèlica. Des del segle XIX les esglésies

protestants adoptaren el gaèlic i forjaren una estreta relació entre la llengua i l'espiritualitat evangèlica. El llibre planteja el futur cristià en un món on decauen la llengua i la cultura pròpies.

49. Allan K. DAVIDSON, *Aotearoa New Zealand. Defining Moments in the Gospel-Culture Encounter* (Gospel and Cultures Pamphlet 12), Ginebra, WCC, 1996, 63 pp.

Aquest quadern ofereix cinc moments de la relació entre Evangeli i cultura a Aotearoa, Nova Zelanda, des de l'inici del treball missioner amb els maoris, el dia de Nadal de 1814, fins a la complexa situació d'avui, en què una part de la nació i de les seves Esglésies cerca la identitat enmig d'una societat multicultural a la vigília del segle XXI. El colonialisme ha passat, però la injustícia envers els maoris roman. Com proclamar l'Evangeli enmig de les realitats d'avui dia?

50. *Germany. Seeking a Relevant Witness Beyond Contrast and Assimilation* (Gospel and Cultures Pamphlet 13), Ginebra, WCC, 1996, 53 pp.

La manera com a Alemanya —després de la segona guerra mundial— s'intentà arrelar l'Església protestant en el poble germànic tingué greus conseqüències en la segona guerra mundial. Després d'exposar les dues maneres de viure l'Església en la postguerra («Església establerta» a l'Oest, i «Església en el socialisme» a l'Est) el grup redactor ecumènic descriu els temes més importants en la trobada entre fe i cultura a l'Alemanya reunificada dels nostres dies.

51. AA.VV., *Women's Perspectives. Articulating the Liberating Power of the Gospel* (Gospel and Cultures Pamphlet 14), Ginebra, WCC, 1996, 52 pp.

A tot arreu on ha estat proclamada la Bona Nova, les dones hi han respost, fins i tot foren les primeres a testimoniar la resurrecció de Jesús. Poc a poc i en els nostres dies han anat trencant el seu silenci de segles. En aquest quadern set dones de diversos contextos culturals parlen sobre la relació entre Evangeli i cultures: el caràcter alliberador de l'Evangeli, la multilateral complexitat de la seva relació amb la cultura, la realitat del pluralisme i la necessitat per a les dones de construir junts una comunitat.

52. K. M. GEORGE, *The Early Church. Defending the Faith, Witness and Proclamation: Patristic Perspectives* (Gospel and Cultures Pamphlet 15), Ginebra, WCC, 1996, 37 pp.

Tot i que en el segle tercer el teòleg nordafricà Tertul·lià preguntà «Què té a veure Atenes amb Jerusalem?», hi hagué una gran inculturació de la fe en els quatre primers segles cristians. De tal manera que molts segles després hi ha cristians que pensen que és l'única manera de contextualitzar la fe. El quadern intenta extreure algunes lliçons dels Sants Pares i de la vida cristiana d'aquests primers segles, a fi de tenir criteris actuals de com viure la fe en una cultura que margina molt el cristianisme.

53. *Spirit, Gospel, Cultures. Bible Studies on the Acts of the Apostles*, Ginebra, WCC, 1995, 44 pp.

El llibret conté set estudis, preparats per un petit grup internacional, a fi d'ajudar les Eglésies, els petits grups locals i les persones, en general, a llegir de nou els Fets dels Apòstols, de manera que això els il·lumini en la reflexió sobre la relació entre Evangeli i cultura humana. Cada estudi consta d'una breu introducció, un comentari textual, una història sobre un fet real, preguntes a fi d'estimular la reflexió, i una pregària.

Antoni MATABOSCH
Aragó, 326-328
08009 BARCELONA